

Zygmunt Zagórski

O MOWIE LUDNOŚCI DWU WSI W ZIELONOGÓRSKIEM

1. Przedstawiam w tym artykule tylko fragmenty obszernego materiału językowego zebranego we wsi Bycz, gmina Bytom Odrzański, województwo zielonogórskie, ok. 2,5 km na południowy zachód od Bytomia Odrzańskiego, i we wsi Głuchów, gmina Trzebiechów, województwo jw., ok. 3 km na płn.-zach. od Trzebiechowa.

Wieś Bycz miała w czasie badań charakter rolniczy. Rolnictwem zajmowali się jednak tylko starsi jej mieszkańcy, młodszy pracowali w przemyśle w miastach. Wieś liczyła około 100 mieszkańców. W Głuchowie najstarsi ludzie zajmowali się przeważnie rolnictwem, młodszy zaś pracowali głównie w mieście. W czasie badań wieś liczyła około 100 rodzin.

Badania językoznawcze w obu tych miejscowościach przeprowadził pod moim kierunkiem dr (obecnie profesor) Stanisław Mikołajczak: w Głuchowie w 1978 roku, a w Byczu w 1979 roku¹.

Wyodrębniono 4 grupy wiekowe: I grupa — informatorzy mający wówczas ponad 60 lat, II — 40-60 lat, III — 20-40 lat, IV — do 20 lat; por. MAJWG I 6². W Byczu wydzielono 3 grupy regionalne: 1) osoby pochodzące ze wsi Tyklówka, pow. Kopyczyńce, woj. tarnopolskie (I 1 - IV 1)³, 2) ze wsi Werchowce i z leżącej w sąsiedztwie wsi Peremysław, pow. i woj. jw. (I 2 - IV 2), 3) ze wsi Kosów, pow. Czortków, woj. jw. (I 3 - IV 3). W sumie odpytano 12 informatorów (3 grupy regionalne x 4 osoby; każdą grupę wiekową reprezentowała w obrębie grupy regionalnej 1 osoba). W Głuchowie wyodrębniono 2 grupy regionalne i 1 luźniejszą grupę ludności pochodzącą z

¹ Materiał uzyskano przez odpytanie opracowanego przeze mnie kwestionariusza (wówczas w maszynopisie). Zob. Z. Zagórski, *Mały kwestionariusz do badań integracji językowej na wsi*, Z. I i II, Gorzów Wlkp. 1979. Za zebranie tego materiału serdecznie dziękuję Panu Profesorowi Stanisławowi Mikołajczakowi. Serdecznie dziękuję także wszystkim Informatorom.

² Rozwiązanie skrótu: MAJWG I, II = Z. Zagórski, A. Sieradzki, E. Grzełakowa, *Mały atlas językowy województwa gorzowskiego*, t. I, Poznań 1992, Z. Zagórski, *Mały atlas językowy województwa gorzowskiego*, t. II, Poznań 1996. Odsyłam także do podanej tam literatury przedmiotu.

³ Pochodzenie starszych informatorów określa się, uwzględniając starszy, przedwojenny podział administracyjny. Co do terminu *grupa regionalna* zob. Z. Zagórski, *O badaniach integracji w zakresie świadomości językowej w kilku województwach zachodnich*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982, s. 23, por. MAJWG I 6.

okolic Kościana (głównie; woj. poznańskie) i Śmigła (z płd.-zach. części Wielkopolski; woj. jw.); grupy regionalne: 1) osoby pochodzące ze wsi Chorostków, pow. Kopyczyńce, woj. tarnopolskie (I 1 - 2 osoby, II 1 - 1 osoba, III 1 - 1 osoba, IV 1 - 1 osoba), 2) osoby pochodzące ze wsi Unin, pow. Garwolin, woj. warszawskie (I 2 - IV 2; każdą grupę wiekową reprezentowała 1 osoba); wspomniana wyżej luźniejsza grupa ludności (I 3 - 2 osoby, II 3 - 1 osoba, III 3 - 1 osoba, IV 3 - 1 osoba). W sumie odpytano 14 informatorów (1. grupa regionalna - 5 osób, 2. grupa reg. - 4 osoby, 3. grupa - 5 osób).

W podanych w tym artykule zapisach, takich np., jak I 1, II 1..., I 2, II 2..., cyfry rzymskie oznaczają przynależność informatorów do określonej grupy wiekowej (I-IV), cyfra arabska zaś przynależność do określonej grupy regionalnej lub do przemieszanej grupy ludności⁴.

Wspomniane wyżej fragmenty zebranego materiału językowego dotyczą różnych działów słownictwa (w sumie 100 kwestii) i, w znacznie mniejszym zakresie, systemu gramatycznego (w sumie 10 kwestii). Już te stosunkowo niewielkie próbki materiału ukazują pewne różnice zachodzące między sytuacjami językowymi, które istniały w obu zbadanych wsiach. Widoczny jest nieco inny rozwój gwar grup regionalnych. Ujawniły się też odmienne w szczegółach rezultaty oddziaływania języka ogólnopolskiego na regionalne podłoże językowe. W tym sensie próbki te w znacznym stopniu są reprezentatywne dla interesujących nas sytuacji językowych.

2. Przechodzę do przedstawienia materiału ze wsi Bycz. W zakresie słownictwa zanotowano brak w zasadzie zróżnicowania w odniesieniu do następujących 59 kwestii (jeżeli tu i dalej podaję jedną nazwę, to znaczy, że została ona zapisana u wszystkich informatorów): 1) **Rodzice**: *rodzice* (I 1 *rodzicell/rod⁴ci*), brak zróżnicowania także w Głuchowie, 2) **Rodzina**: *rodzina* (I 1, I 2: *rodzina*) *l/rodyna*), 3) **Córka**: *córka* (I 1: *córka* *l/dońka*), 4) **Dziadek**: *dziadek*, 5) **Mąż**: *mąż* (I 1: *mu⁴čolovik*), 6) **Żona**: *żona* (I 1: *żinka*), 7) **Matka męża**: *teściowa*, brak zróżnicowania także w Głuchowie, 8) **Matka żony**: *teściowa*, brak zróżnicowania także w Głuchowie, 9) **Rodzice męża**: *teściowie* lub *teście* (I 1, II 3: *teście*, I 2-IV 2: *teściowie*, I 3, II 1, II 3, III 1, IV 1, IV 3: *teściowie/lteście*), brak zróżnicowania także w Głuchowie, 10) **Rodzice żony**: *teściowie* lub *teście* (I 1, III 3: *teście*, I 2-IV 2: *teściowie*, I 3, II 1, 3, III 1, IV 1, 3: *teściowie/lteście*), brak zróżnicowania także w Głuchowie, 11) **Żona syna**: *synowa*, brak zróżnicowania także w Głuchowie, 12) **Żrenica**: *żrenica*, 13) **Czoło**: *czoło*, brak zróżnicowania także w Głuchowie, 14) **Brzuch**: *brzuch* (I 1: *brzuch* *l/żywit*), 15) **Bielizna**: *bielizna*, brak zróżnicowania także w Głuchowie, 16) **Jedzenie**: *jedzenie*, brak zróżnicowania także w Głuchowie, 17) **Obiad**: *obiad* (I 1: *ob⁴at/vobit*), brak zróżnicowania także w Głuchowie, 18) **Podwieczorek**: *podwieczorek*, brak zróżnicowania także w Głuchowie, 19) **Kolacja**: *kolacja*, brak zróżnicowania także w Głuchowie, 20) **Drożdże**:

⁴ Por. np. MAJWG I 7.

drożdże, 21) **Dynia**: *dynia*, 22) **Zapomnieć**: *zapomnieć*, 23) **Ambona**: *ambona*, brak różnicowania także w Głuchowie, 24) **Czarownica**: *czarownica*, 25) **Wesele** (i mian. l. mn.): *wesele, wesela*, brak różnicowania także w Głuchowie, 26) **Dożynki**: *dożynki* (I 1: brak informacji, I 2: *źniwne dożynki*), 27) **Drób**: *drób*, 28) **Kogut**: *kogut*, brak różnicowania także w Głuchowie, 29) **Kwoka**: *kwoka* (I 1: *kwoka//kwoczka*), brak różnicowania także w Głuchowie, 30) **Gąsior** (gęsior): *gęsior* (I 1: *gęsior//husak*), 31) **Indyk**: *indyk* (I 3: *iendyk*), 32) **Indyczka**: *indyczka* (I 3: *indyčka*) brak różnicowania także w Głuchowie, 33) **Borsuk**: *borsuk* I 1: borsuk, tylko I 1, II 1 i II 3 (I 2-IV 2, I 3, III 3, IV 3, III 1, IV 1: brak informacji), 34) **Tchórz** (i mian. l. mn.): *tchórz, tchórze* (I 1: *txuś//txir*), 35) **Szczur**: *szczur*, brak różnicowania także w Głuchowie, 36) **Jastrząb**: *jastrząb*, brak różnicowania także w Głuchowie, 37) **Wrona**: *wrona*, 38) **Szpak**: *szpak* (I 3: *špak//spak*), 39) **Szczupak**: *szczupak*, 40) **Wąż**: *wąż*, 41) **Komar**: *komar*, 42) **Sosna**: *sosna*, 43) **Grzyb** (ogólnie): *grzyb* (I 1: *gż.^e p//gżep//hrep*), 44) **Dom mieszkalny**: *dom*, 45) **Strych**: *strych*, 46) **Łyżka**: *łyżka* (brak: I 3-IV 3), 47) **Kołowrotek**: *kołowrotek* (brak: I 1, IV 1, IV 2), 48) **Murowana piwnica pod domem**: *piwnica* (I 1: *pivnica//pywnica*), 49) **Stodola**: *stodola*, brak różnicowania także w Głuchowie, 50) **Klepisko**: *klepisko*, 51) **Lemiesz**: *lemiesz* (I 1: *l'em^šeš //l'em^š*), brak różnicowania także w Głuchowie, 52) **Ostrze kosy**: *kosa*, 53) **Tego roku**: *tego roku*, 54) **Wiosna**: *wiosna* (I 1, I 3: *v^ši^šosna//vesn^ša*), brak różnicowania także w Głuchowie, 55) **Południe**: *południe*, brak różnicowania także w Głuchowie, 56) **Tęcza**: *tęcza*, brak różnicowania także w Głuchowie, 57) **Tartak**: *tartak* (I 3: *tartak//pyła*), 58) **Płytko**: *plytko*, 59) **Ścieżka**: *ścieżka*.

Zróżnicowanie: a) mniejsze lub b) większe nazw dotyczy niżej podanych kwestii.

Mniejsze różnicowanie zapisano w Byczu w odniesieniu do następujących 15 kwestii: 1) **Brat matki**: I 1: *wuj*, I 3: *wuj//wujek*, II 1-3 - IV 1-3: *wujek*, 2) **Łzy**: I 1: *łzy//słozy*, I 2, 3, II 1-3 - IV 1-3: *łzy*, 3) **Obuwie z drewnianym spodem**: I 1: *buty z drewnianym spodem/(čoboty?)*, I 2, 3, II 1-3, III 1-3, IV 1, 3 (brak: IV 2): *drewniaki*, 4) **Pierwsze śniadanie**: I 1, 2 - IV 1, 2: *śniadanie*, I 3-IV 3: *pierwsze śniadanie*, 5) **Drugie śniadanie**: I 3: *podobiadek*, II 3 - IV 3: *drugie śniadanie* (brak: I 1, 2 -IV 1, 2), 6) **Swat**: I, 3, II 3: *swat//starosta*, I 2, II 1, 2, III 2, III 3: *swat*, 7) **Martwe jajo**: I 1-3, II 1, 2, III 1-3, IV 1-3: *zbuk*, II 3: *zbuk//zapartek*, 8) **Karmić zwierzęta**: I 1: *dawać jeść*, I 2, 3, II 1-3, III 1, 2, IV 1, 2: *dać jeść*, III 3: *nakarmić*, IV 3: *nakarmić//dać jeść*, 9) **Klacz**: I, 3: *kobyła*, I 2, II 3, IV 1: *klacz//kobyła*, II 1, 2, III 1-3, IV 2, 3: *klacz*, 10) **Nietoperz**: I 2: *nietoperz (nietopěš) //nietopierz*, I 3: *nietoperz (nietopyš)*, II 1, 2, III 1: *nietopierz*, II 3, III 2, 3, IV 1-3: *nietoperz*, 11) **Muchomor**: I 1, 2, II 1-3 - IV 1-3: *muchomor*, I 3: *muchor*, 12) **Wiadro**: I 1: *wiadro//vidrol //putnia*, I 2, II 1, 2, III 1-3, IV 1-3: *wiadro*, I 3: *wiadrol //putnia*, II 3: *wiadrol//putnia*

(b.)⁵ (por. MAJWG II 57-59), 13) **Pomieszczenie dla koni, krów, owiec i świń** (ogólnie): I 1: *chlew (xl'if)*, I 2, II 1, 2, III 1, 2: *obora* (brak: I 3 - III 3, IV 1-3), 14) **Grabie**: I 1: *grabiellgrablellhrabl'i*, I 2: *grabiellgrable*, I 3: *grable*, II 1-3 - IV 1-3: *grabie* (na szczególną uwagę zasługuje tu nazwa *grable* zanotowana u najstarszych informatorów pochodzących z województwa tarnopolskiego), 15) **Księżyc**: I 1: *księżycllmiśic*, I 2, II 1, 2, III 1-3, IV 1-3: *księżyc*, I 3: *księżycllmiesiącll(mis'ic)*, II 3: *księżycll(miesiąc)*.

Większe zróżnicowanie dotyczy 26 kwestii: 1) **Brat ojca**: I 1, 3, II 1, 3, IV 3: *stryj*, I 2, II 2, III 1-3: *stryjek*, IV 1, 2: *wujek*, 2) **Ojciec męża**: I 1 - IV 1, III 3: *teść*, I 2-IV 2: *teścio*, I 3: *teściu*, II 3, IV 3: *teśćllteściu*, 3) **Ojciec żony**: I 1-IV 1, III 3: *teść*, I 2 - IV 2: *teścio*, I 3: *teściu*, II 3, IV 3: *teśćllteściu*, 4) **Igła do cerowania**: I 1: *igła grubal(holka hruba)*, I 2: *igła grubal lcerówka*, I 3: *igła wielkal llgła gruba*, II 1-3, III 1, IV 2, 3: *igła do cerowania*, III 2: *cerówka*, III 3, IV 1: *igła do cerowania llcerówka* (por. m. in. MAJWG I 111-115), 5) **Stare ubranie**: I 1-III 1, III 3, IV 2: *stare ubranie*, I 2, II 2, 3, III 2, IV 3: *stare ubraniellstare lachy*, I 3: *stare ubraniellstare szmaty llachy*, IV 1: *stare ciuchy*, 6) **Młodziwo (siara)**: I 1: *siarallkulastra*, I 3: *sarallszara llkolastra*, I 2, II 1-3 - IV 1-3: *siara* (w odniesieniu do ukrajinizmów *kulastra*, *kolastra* zapisanych u najstarszych informatorów pochodzących z Tarnopolskiego por. m. in. MAJWG I 146-148), 7) **Galareta z nówek cielęcych lub wieprzowych**: I 1: *galaretal zimne nogi (hyšk'e)*, I 2: *galaretal studenec*, I 3: *studzininal zimne nózki*, II 1, IV 1: *galaretal zimne nogi*, II 2, III 2, 3, IV 2: *galareta*, II 3: *galaretal studzeniec*, III 1: *galaretal zimne nózki*, IV 3: *galaretkal zimne nózki* (por. m. in. MAJWG I 153-157), 8) **Ziemniak**: I 1: *kartofel llziemniak (llbarabol'a)*, I 2, II 2, III 1, IV 1, 2: *kartofle llziemniaki* (mian. l. mn.), I 3, II 1, 3, III 2, 3, IV 3: *kartofel llziemniak* (ukrajinizm *barabola* zanotowano u informatorki pochodzącej z Tarnopolskiego, por. m. in. MAJWG I 158-162), 9) **Pole po ziemniakach**: I 1: *kartofliskol (p "ol'e po barabol'ax)*, I 2: *kartofliskol pole po ziemniakach*, I 3, II 1, III 1-3, IV 2, 3: *kartoflisko*, II 2: *kartoflisko llpole po ziemniakach*, II 3: *kartoflisko llziemniaczysko*, IV 1: *pole po ziemniakach* (por. np. MAJWG I 158-162), 10) **Hojny**: I 2, III 2: *hojny llszczery*, I 3: *szczery* (?), II 1, 3, III 1, IV 1: *szczery*, IV 2, 3: *hojny*, III 3: *szczery czlowiek lluczynny* (brak: I 1), 11) **Konfesjonal**: I 1, 2, II 2, III 2, IV 1-3: *konfesjonal*, I 3: *konfesyjal*, II 1: *koncecjonal*, II 3: *konfijonal*, III 1: *konfesjonal llkonfecjonal*, III 3: *konfensjonal* (niektóre z tych nazw mają prawdopodobnie charakter osobniczy, idiolektalny), 12) **Akuszerka**: I 1: *baba*, I 2, 3: *kuszerka*, II 1: *akuszerkal l baba*, II 2: *akuszerka*, II 3: *arkuszerka*, III 1-3, IV 3: *akuszerkal lpołożna*, IV 1, 2: *położna*, 13) **Zwierzęta domowe**: I 1: *chudoba*, I 2: *zwierzęta domowe*, II 3: *inwentarz żywy* (brak: I 3, II 1, 2, III 1-3, IV 1-3), 14) **Krowa zdechła**: I 1, II 2, III, 2, IV 1-3: *krowa zdechła*, I 2, 3, II 3: *krowa zdechła llpadła*, II 1, III 1, 3: *krowa padła*, 15) **Samiec sarny**: I 2, III 1,

⁵ Tu i dalej **b.** oznacza element językowy należący do zasobu biernego.

2, IV 1: *samiec sarny*, II 3: *sarek*, I 3: (*sarna*), III 3: (*koziol?*), (brak: I 1, II 1, 2, IV 2, 3), 16) **Kukulka**: I 1, 2, II 1: *kukulka//zuzulka*, I 3: *kukulka//zazula//zujka*, II 2, III 1-3, IV 1-3: *kukulka*, II 3: *kokulka* (co do ukrainizmów *zazula*, *zazulka* por. m. in. MAJWG I 287-289), 17) **Grzyb prawdziwy**: I 1: *grzyb//gż^łyp (?)* //(hrep), I 2: *grzyb prawdziwy//prawdziwek*, I 3, II 2,3, III 1-3, IV 1-3: *prawdziwek*, II 1: *grzyb prawdziwy*, 18) **Płozy sań**: I 2, II 1, 3, III 1, 3: *płozy*, I 3: *płozyl*/(*kopanyci*), IV 2: *bieguny*, IV 3: *plazy(?)*, (brak: I 1, II 2, III 2, IV 1) (co do nazwy *kopanyci* por. np. MAJWG II 116-118), 19) **Grządziel**: I 1: *grządziel//ryg'el'*, I 2, II 1, 3: *grządziel*, I 3: *r^ęg'il'*, III 3: *rama*, (brak II 2, III 1, 2, IV 1-3), 20) **Bronować pierwszy raz (przed zasiewem)**: I 1: *włóczyć*, I 2, II 1, 2, III 1-3, IV 1-3: *bronować*, I 3: *włóczyć//pobronować*, II 3: *włóczyć//bronować*, 21) **Bronować po zasiewie**: I 1, III 1, 2, IV 1-3: *bronować*, I 2, II 1, 2, III 3: *bronować po siewie*, I 3, II 3: *bronować po zasiewie*, 22) **Miedza**: I 1: *miedza* //(meża), I 2, 3, II 1-3, III 1, 2, IV 1, 2: *miedza*, III 3, IV 3: *miedza//granica*, 23) **Łopata do kopania ziemi**: I 1: *resk'al'*, I 2: *szpadel//sztychówka*, I 3: *szpadel//resk'al'*, II 1: *szpadel//reskał*, II 2: *szpadel* //(reskał), II 3: *szpadel//reskał'*, III 1-3, IV 1-3: *szpadel* (co do nazwy *reskał'*, *resk'al'* zanotowanej u starszych informatorów pochodzących z Tarnopolskiego por. m. in. MAJWG II 136-138), 24) **Ubiegłego roku**: I 1: *w tamtym roku*, I 2, II 3: *ubiegłego roku*, I 3: *tamtego roku*, II 1: *zeszłego roku*, II 2, III 2, 3: *ubiegłego roku//zeszłego roku*, III 1: *zeszłego roku*, IV 1-3: *ubiegłego roku//w zeszłym roku*, 25) **Mańkut**: I 1, 2, II 1, IV 2: *majkut*, I 3: *lewak*, III 2: *mańkut//malkut*, II 3: *malkut*, III 1, IV 3: *mańkut//majkut*, III 2: *mankut*, III 3: *mańkut//majkut//leworeczny*, IV 1: *mańkut*, 26) **Pstry**: I 1: *bestry//różnokolorowy*, I 2: *pstry//bestry*, I 3, II 1: *bestry*, II 2, III 1: *rozmaity*, II 3: *bestry//rozmaity*, III 2, IV 1, 2: *pstry//rozmaity*, III 3, IV 3: *pstry*.

W zakresie systemu gramatycznego zanotowano w Byczu brak różnicowania w odniesieniu do 5 kwestii: 1) **Typy wodnity, wodnisty**: typ *wodnisty*, 2) **Typy iglaty, iglasty**: typ *iglasty*, 3) **Formy 2. osoby l. mn. czasu teraźniejszego**: typ *chwalicie*, 4) **Formy 2. osoby l. mn. trybu rozkazującego**: typ *chwalcie*, 5) **Formy 3. osoby l. poj. czasu przeszłego czasownika mleć**: *mielił*.

Mniejsze różnicowanie form dotyczy 4 kwestii: 1) **Typy Franek, Franuk**: z reguły *Franek, Józek, Tadzik//Tadek* itp. (I 2-3 - IV 1-3), *Framuk//Franek*, ale np. *Józek, Janek, Tadzik*, 2a) **Mianownik-biernik-wołacz l. poj. rzeczowników nijakich typu imię**: I 1-33, II 1-3: typy *imię//imiono*, III 1-3, IV 1-3: typ *imię*, 2b) **Dopelniacz l. poj. rzeczowników nijakich typu imię**: I 1, 3, II 1, 3, III 1, 2: typy *imienia//imiona*, I 2, II 2: typ *imiona*, III 3, IV 1-3: typ *imienia*, 2c) **Mianownik-biernik-wołacz l. mn. rzeczowników nijakich typu imię**: I 1, II 1, IV 1, I 2-IV 2, I 3 - IV 3: typ *imiona*, III 1: typy *imienia//imiona*, 3) **Formy 1. i 2. osoby l. poj. czasu przeszłego**: I 1-3, II 1-3: typy *chwalilem//ja chwalił, chwaliłeś//ty chwalił*, III 1-3, IV 1-3: typ *chwalilem, chwaliłeś*, 4) **1., 2. i 3. os. l. mn. czasu teraźniejszego czasownika być**:

I 1-3: typy *jesteśmy//my są, jesteście//wy są, oni są*, II 1-3 - IV 1-3: typ *jesteśmy, jesteście, są*.

Większe zróżnicowanie: **Mianownik I. mn. rzeczowników miękkotematowych rodzaju męskiego i żeńskiego**: I 1: *wróbli*, ale np. *goście, wężę* itp., II 1: *koń*ę*, vrubl'e*, ale np. *goście* itp., *stud*ę**, III 1, IV 1, II 2-IV 2, III 3, IV 3: *goście* itp., *studnie*, I 2, 3: *vrubl'i, koń*ę** itp., *stud*ę**, ale np. *miesiące*, II 3: *vrubl'e* itp., ale np. *konie* itp., *studnie*.

3. Niżej podaję materiał pochodzący ze wsi Głuchów. W zakresie słownictwa zaobserwowano brak w zasadzie zróżnicowania odnośnie do 27 kwestii: 1) **Rodzice**: *rodzice*, 2) **Dziadek**: *dziadek* (III 1: *dziadek//dziaduś*), 3) **Brat matki**: *wujek*, 4) **Matka męża**: *teściowa*, 5) **Matka żony**: *teściowa*, 6) **Rodzice męża**: *teściowie//teście* (I 1, II 2, III 2: *teściowie//teście*, I 2: *teście*, II 1-IV 1, IV 2, I 3-IV 3: *teściowie*), 7) **Rodzice żony**: *teściowie//teście* (I 1, II 2, 3: *teściowie//teście*, I 2: *teście*, II 1-IV 1, IV 2, I 3-IV 3: *teściowie*), 8) **Żona syna**: *synowa*, 9) **Czoło**: *czoło*, 10) **Łzy**: *lzy*, 11) **Bielizna**: *bielizna*, 12) **Jedzenie**: *jedzenie*, 13) **Obiad**: *obiad*, 14) **Podwieczorek**: *podwieczorek*, 15) **Kolacja**: *kolacja* (I 2: *kolacyja*), 16) **Ambona**: *ambona* (II 2: *ambona //kazalnica b.*), 17) **Wesele**: *wesele*, 18) **Kogut**: *kogut*, 19) **Kwoka**: *kwoka* (I 1, II 1: *kyoka*, brak: IV 2), 20) **Indyczka**: *indyczka* (I 1: *indyčka*, I 2: *indyčka*, I 3, II 3: *indyčka*), 21) **Szczur**: *szczur*, 22) **Jastrząb**: *jastrząb*, 23) **Stodoła**: *stodoła*, 24) **Lemiesz**: *lemiesz* (I 1: *lem*ę*ś//tymiś*, II 1: *lem*ę*ś//tymiś*), 25) **Wiosna**: *wiosna* (I 1: *vesn'a*), 26) **Południe**: *południe*, 27) **Tęcza**: *tęcza*.

Zróżnicowanie: a) mniejsze lub b) większe nazw dotyczy niżej przedstawionych kwestii.

Mniejsze zróżnicowanie zanotowano w Głuchowie w odniesieniu do 31 kwestii: 1) **Rodzina**: I 1: *rodzina*, 'szeroka rodzina' to *familia*, I 2: *familija*, I 3: *rodzina//familia*, II 1-3 - IV 1-3 *rodzina*, 2) **Córka**: I 1-3, II 1, 3, III 1, 3, IV 1-3: *córka*, II 2: *córka//córa//moja dziewczucha*, III 2: *córka//córka*, 3) **Brat ojca**: I 1, 2, II 1, 2, III 2: *stryjek*, I 3 - IV 3, III 1, IV 1, 2: *wujek*, 4) **Żona**: I 1 - IV 1, IV 2, III 3, IV 3: *żona*, I 2 - III 2, I 3, II 3: *żona//moja kobieta*, 5) **Ojciec męża**: I 1-3, II 1, 3, III 1, 3, IV 1-3: *teść*, II 2, III 2: *teść//teściu*, 6) **Ojciec żony**: I 1-3, II 1, 3, III 1, 3, IV 1-3: *teść*, II 2, III 2: *teść//teściu*, 7) **Żrenica**: I 1, III 1, I 2, IV 2, I 3, II 3: *panienka*, II 1, 2, III 2, 3: *żrenica//panienka*, IV 1, 3: *żrenica*, 8) **Pierwsze śniadanie**: I 1-IV 1, II 2-IV 2, I 3-IV 3: *pierwsze śniadanie*, I 2: *śniadanie*, 9) **Drożdże**: I 1, 2-IV 1, 2, IV 3: *drożdże*, I 3, II 3: *drożdżel//młodzie*, III 3: *drożdżel//młodzie (b.)*, 10) **Zapomnieć**: I 1, II 2: *zapomnąć*, I 2, III 2, IV 2, II 1-IV 1, III 3, IV 3: *zapomnieć*, I 3, II 3: *zapomnieć//zabaczyć/zaboćić (b.)*, 11) **Dożynki**: I 1-IV 1, II 2-IV 2, I 3-IV 3: *dożynki*, I 2: *dożynki //okrężne (okr*ę*żne)*, 12) **Klacz**: I 1, 2, IV 2, I 3-IV 3: *kobyła*, II 1, 2, III 2: *klacz//kobyła*, III 1, IV 1: *klacz*, 13) **Krowa zdechła**: I 1, II 1, 2, III 2, I 3: *krowa zdechła//padła*, I 2, III 3, IV 3: *zdechła*, II 3, III 1, IV 1, 2: *padła*, 14) **Martwe jajo**: I 1, II 1: *zbuk//zapartek*, I 2, 3-IV 2, 3, III 1, IV 1: *zbuk*, 15) **Indyk**: I 1: *indyk (iendyk)*, II 1-IV 1, IV 2, III 3, IV 3: *indyk*, I 2:

indyk^(i^e_{na})*ndyk*, I 3, II 3: *indyk*^(i^e_{na})*ndyk*, II 2, III 2: *indyk*//*indor*, 16) **Borsuk**: I 2: *borcuk*, II 1, IV 1, II 2-IV 2, I 3-IV 3: *borsuk*, (brak: I 1, III 1), 17) **Tchórz**: I 1, II 1: *tchórz*, I 2-IV, 2, III 3, IV 3: *tchórz*, *tchórza* (dop. l. poj.), III 1, IV 1: *tchórz*, *tchórze* (mian. l. mn.), I 3, II 3: *tórz*, *tórza* (dop. l. poj.), 18) **Szczupak**: I 1-IV 1, II 2, III 2, I 3-IV 3: *szczupak*, I 2, IV 2: *szczypak*, 19) **Komar**: I 1, II 1, IV 1, I 2, II 2: *komar*, I 3-IV 2, III 1, 2, IV 2: *komar*//*nyga*, 20) **Grzyb(ogólnie)**: I 1-IV 1, II 2, III 2: *grzyb*, I 2, IV 2, III 3, IV 3: *grzyb*//*betka*, I 3, II 3: *betka*, 21) **Strych**: I 1, I 2-III 2, III 3: *strych*//*góra*, II 1-IV 1: *strych*, I 3, II 3, VI 3, IV 2: *góra*, 22) **Łyżka**: I 1: *leżka*(?), I 2-IV 2, I 3-IV 3, II 1-IV 1: *łyżka*, 23) **Kołowrotek**: I 1-IV 1, I 3-IV 3, III 2: *kołowrotek*, I: 2: *kółko do przędzenia*, II 2: *kołowrotek*//*kółko*, IV 2: *kółko*, 24) **Murowana piwnica pod domem**: I 1-IV 1, I 2-IV 2, III 3, IV 3: *piwnica*, I 3: *piwnica*//*sklep*, II 3: *piwnica*//*sklep(st.)*⁶ („*sklep, a teros pivńica*”), 25) **Pomieszczenie dla koni, krów, owiec i świń (ogólnie)**: I 2, IV 2: *obora*, I 3-IV 3: *chlewy* (brak: I 1-IV 1, II 2, III 2), 26) **Klepisko**: I 1-IV 1, I 2-IV 2, III 3, IV 3: *klepisko*, I 3: *bojewica*, II 3: *klepisko* // *bojewica*, 27) **Miedza**: I 1, II 1, I 2-IV 2, II 3: *miedza*, I 3: *miedza (st.)* // *granica*, III 1, IV 1, III 3, IV 3: *miedza*//*granica*, 28) **Grabie**: I 1, III 1: *grable*, I 2-IV 2, I 3-IV 3, III 1, IV 1: *grabie*, 29) **Ostrze kosy**: I 1, II 1: *ostrze kosy*//*połotno*, I 2 - IV 2, I 3 - IV 3, III 1, IV 1: *ostrze kosy*, 30) **Tartak**: I 1: *tartak*//*pyła*, I 2-IV 2, I 3-IV 3, II 1-IV 1: *tartak* (nazwy *pyła* użyli informatorzy pochodzący z Tarnopolskiego, por. m. in. MAJWG II 169), 31) **Ścieżka**: I 1-IV 1, I 3-IV 3, III 2, IV 2: *ścieżka*, I 2: *stycyka*, II 2: *ścieżka*//*steczka*.

Większe zróżnicowanie odnosi się do 42 kwestii: 1) **Mąż**: I 1-IV 1, IV 2, II 3-IV 3: *maż*, I 2: *maż*//*chłop*, II 2, III 2: *maż*//*mój chłop*, I 3: *maż*//*mój stary*, 2) **Brzuch**: I 1, II 1: *brzuch*//*kaldun*, I 2-III 2: *brzuch*//*brzucho*, I 3-IV 3, III 1, IV 1, 2: *brzuch*, 3) **Igła do cerowania**: I 1: *wielka igła*, I 2-IV 2, III 1, IV 1: *cerówka*, I 3, III 3: *snukaczka*, II 1: *igła do cerowania*, II 3, IV 3: *snukaczka*, 4) **Stare ubranie**: I 1: *szmaty*//*łachy*, I 2, II 1: *łachy*, I 3: *łachy*//*stara odzież*//*lumpy*, II 2, III 2: *szmaty*//*łachy*//*stare ubranie*, II 3: *łachy*//*stare juchy*//*luńty*//*lumpy*, III 1: *stare ubranie*, IV: 1 *stare rzeczy*, IV 2, 3: *łachy*//*lumpy*, III 3: *stare łachy*//*stare ciuchy*//*lumpy*, 5) **Obuwie z drewnianym spodem**: I 2: *drewniaki*//*okulok'i*, I 3: *drewniaki*//*pierony*, II 1, III 1, II 2-IV 2, IV 3: *drewniaki*, II 3: *chodaki*//*pierony*//*uokulok'i*, III 3: *chodaki*, (brak: I 1, IV 1), 6) **Młodziwo(siar)**: I 1: *sara*//*szara*//*kolastra*, II 1: *siara*//*kolastra*, I 2, 3-IV 2, 3 III, 1, IV 1: *siara* (w związku z ukrainizmem *kolastra*, który wystąpił u starszych informatorów pochodzących z Tarnopolskiego, por. m. in. MAJWG I 146-148), 7) **Galareta z nówek cielęcych lub wieprzowych**: I 1: *studzinina* // *zimne nóżki*, I 2: *galaretkal*//*studzieninal*//*zimne nogi*, I 3: *galareta* // *galart*//*galat*, II 1: *galareta*//*studzieniec*, II 2: *galareta*//*studzieninal*//*zimne nóżki*, II 3: *galat(st.)*//*studziniec* („*galat, teros še mu'vi stużiniec*”), III 1:

⁶ Tu i dalej *st.* oznacza element językowy, według informatorów, starszy.

galaretka, III 2: galaretall/studzieninal/zimne nogi, III 3: galaretall/galat, IV 1-3: galareta, 8) **Ziemniak**: I 1-IV 1, II 2-IV 2, III 3: kartofle//ziemniaki (mian. l. mn.), I 2: kartofle//gajdaki, I 3, II 3: kartofle//pyrki//pyry, IV 3: ziemniaki, 9) **Pole po ziemniakach**: I 1 III, I, IV 1, I 2-IV 2, III 3, IV 3: kartoflisko, I 3: pyrczysko, II 1: kartoflisko//ziemniaczysko, II 3: kartoflisko//pyrczysko, 10) **Dynia**: I 1-IV 1, III 2, IV 2: dynia, I 2: dynial//bania, II 2: dynia („kompot z dyni to korboł”), I 3-III 3: korbał, IV 3: dynia//korbał, 11) **Drugie śniadanie**: I 1: podobiadek, II 1: drugie śniadanie//podobiadek, I 2: podśniadanek, I 3-IV 3, II 2-IV 2, III 1, IV 1: drugie śniadanie, 12) **Hojny**: I 1-IV 1, II 2-IV 2, I 3-IV 3: szczery, I 2: szczery//lucziwy//dobry, 13) **Konfesjonat**: I 1: konfesyja, I 2: konsefijał, I 3, II 2, III 2, IV 1: konfesjonal, II 1: konfisjonal, II 3: konfesynał, III 1: konfesjonal, III 3: konfesenat, IV 3: konfesjał (niektóre z tych nazw mają prawdopodobnie idiolektałny charakter), 14) **Swat**: I 2: dziewostq̄b, I 3, II 3: faktor, II 1: starosta (b.), II 2, 3: swat, (brak: I 1, III 1, IV 1, 2, III 3, IV 3), 15) **Akuszerka**: I 1: kuszerka, I 2: babka, I 3: arkusierka, II 1, 2, IV 3: arkuszerka, II 3: akusierka, III 1, 2, IV 1: akuszerka, III 3: arkuszera, (brak: IV 2), 16) **Czarownica**: I 1-IV 1, III 2, IV 2, 3: czarownica, I 2, I 3-III 3: czarownicall/ciota, II 2: czarownicall/jędzia, 17) **Zwierzęta domowe**: I 2: gadzina, I 3, II 3: gady, II 1: inwentarz żywy, II 2-IV 2: inwentarz, III 3, IV 3: zwierzęta domowe, (brak: I 1, III 1, IV 1), 18) **Karmić zwierzęta**: I 1, II 1: dać jeść, I 2: dać żreć (st.)//karmić się („dać zryć, teros karmić še muŕi”), I 3: dać żreć//opaść gady, II 2, III 2: dać żreć//karmić//obrzq̄dzać, II 3: dać żreć//obrzq̄dzić, III 1, IV 1: nakarmić, III 3, IV 3: dać żreć, IV 2: dać żreć//futrować, 19) **Drób**: I 1, IV 1, I 3-IV 3: drób, I 2, III 2: drób//gady, II 2: gady//gad, (brak: IV 2), 20) **Gąsior**: I 1-IV 1, IV 3: gęsior, I 2-III 2: gąsior, I 3: gąsiór//gajór, II 3: gęsiór//gajór, III 3, IV 2: gęsior//gajor, 21) **Samiec sarny**: I 2: samiec sarny//sarek (sorek), I 3-IV 3: rogacz, II 1, 2, III 2: sarek, III 1: kozioł, IV 2: sarna (brak: I 1, IV 1), 22) **Nietoperz**: I 1-IV 1, II 2, III 3, IV 2, 3: nietoperz, I 2: niedoperz, I 3, II 3: mętopierz, III 2: nietoperz//gacek, 23) **Wrona**: I 1-IV 1: wrona, I 2, IV 2: gapa, II 2, III 2: wrona//glapa, II 3: wrona//glapa(st.) („glapa dovni, teroz vrūna”), I 2, IV 2: gapa, I 3: glapa, III 3, IV 3: wrona//gapa, 24) **Kukułka**: I 1: kukułka//zazula, I 2, 3, II 3: kukawka, II 1: kokułka, II 2-IV 2, III 1, 3, IV 1, 3: kukułka (co do ukrainizmu zazula por. m. in. MAJWG I 287-289), 25) **Szpak**: I 1-IV 1, II 2, III 2, I 3-IV 3: szpak, 26) **Wąż**: I 1-IV 1, II 2-IV 2, I 3-IV 3: wąż, I 2: wąż//gad//gactwo, 27) **Sosna**: I 1-IV 1, II 2, III 2, II 3-IV 3: sosna, I 2: sosna//chojak//xojoł//choina, IV 2: sosna//chojka, I 3: sosna//szosna, 28) **Grzyb prawdziwy**: I 1-IV 1, IV 2, I 3-IV 3: prawdziwek, I 2: grzyb//prawdziwek, II 2, III 2: prawdziwek//borowik, 29) **Muchomor**: I 1, 2: muchor, I 3-IV 3, II 1, III 2: muchomor, II 2: muchomor//trujące psiaki, IV 2: muchomor//muchor, 30) **Dom mieszkalny**: I 1, II 2, III 2: dom//chata, I 2: chatupa//izba, I 3: dom//chata//chatupa, II 1-IV 1, IV 3: dom, II 3, IV 2: dom//chatupa, III 3: dom//chatupa (b.), 31) **Wiadro**: I 1: wiadrol//putnia, II 1: wiadrol//putnia (b.), I 2: wiadrol//kubetek, I 3, II 3:

wiadro//węborek, II 2-IV 2, III 1, IV 1, III 3, IV 3: **wiadro**, 32) **Płozy sań**: I 1, II 1: *płozy//kopanyci*, I 2: *płozy//bieguny*, I 3-IV 3, IV 2: *bieguny*, II 2, III 2, III 1, IV 1: *płozy* (w odniesieniu do nazwy *kopanyci* por. MAJWG II 116-118), 33) **Grządziel pługa**: I 1: *r^e g'il*, II 1: *ryg'il*, I 2, III, 2: *grządziel*, I 3, II 3: *grądziel*, II 2: *grządziel//grzędziel*, III 1, IV 1: *rama*, 34) **Bronować pierwszy raz**: I 1, II 1: *włóczyć//bronować//wołoczyty*, I 2: *przywlec*, I 3: *powłóczyć//powlec ciężkimi bronami*, II 2: *włókować//bronować*, II 3: *powlec//pobronować*, III 1, 2, IV 1, 2: *bronować*, III 3, IV 3: *pobronować*, 35) **Bronować po zasiewie**: I 1, II 1: *pobronować po zasiewie//wołoczyty*, I 2: *przybronować//zabronować//przyrazować*, I 3, II 3: *pobronkować*, II 2: *posiewne bronowanie*, III 1, IV 1: *bronować*, III 2: *bronować po zasiewie*, III 3, IV 3: *pobronować po zasiewie*, IV 2: *zabronkować*, 36) **Łopata do kopania ziemi**: I 1, II 1: *szpadel//reskał*, I 2, IV 2, III 1, IV 1, III 3, IV 3: *szpadel*, I 3, II 3: *łopata//szpadel*, II 2, III 2: *szpadel//sztychówka*, 37) **Tego roku**: I 1, II 1: *tego roku*, I 2: *latoś*, I 3, II 3: *latoś//latosiego roku*, II 2, III 2, IV 1: *tego roku//w tym roku*, II 1: *tego roku//tego lata*, III 3, IV 3: *w tym roku*, IV 2: *latoś//w tym roku*, 38) **Ubiegłego roku**: I 1: *tamtego roku*, I 2: *przeszłego roku//w zeszłym roku*, I 3: *przeszłego roku*, II 1: *ubiegłego roku*, II 2: *w zeszłym roku*, II 3: *w przeszłym roku//w zeszłym roku*, III 1: *ubiegłego roku//zeszłego roku*, III 2: *zeszłego roku*, III 3: *w zeszłym roku//w tamtym roku*, IV 1: *zeszłego roku//w zeszłym roku*, IV 2: *ubiegłego roku//w zeszłym roku*, IV 3: *w ubiegłym roku//w zeszłym roku*, 39) **Księżyc**: I 1: *misic* (ukrainizm), I 2: *miesiąc*, I 3, II 2, III 1-3, IV 1, 3: *księżyc*, II 1, IV 2: *księżyc//miesiąc (b.)*, II 3: *księżyc//miesiąc*, 40) **Mańkut**: I 1: *lewak*, I 2, II 2: *majkut//lewus*, I 3: *mańkut//mania//lewus*, II 1: *malkut*, II 3: *mańkut//szmania//lewus*, III 1: *mańkut//majkut// leworęczny*, III 2: *majkut//lewus//leworeki*, III 3, IV 3: *mańkut//lewus*, IV 1: *mańkut//leworeczny*, IV 2: *mańkut//majkut//lewus*, 41) **Płytko**: I 1: *plytko//milko* (ukrainizm), I 3, II 1, 3, IV 2: *plytko//miałko*, I 2: *miałko*, II 2, III 1-3, IV 1, 3: *plytko*, 42) **Pstry**: I 1: *bestry//krasiaty*, I 2: *pstry//rozmaity*, I 3, II 3: *bestry//rozmaity*, II 1: *krasiaty*, II 2: *pstry//pstrokaty*, III 1, IV 1, 2: *pstry*, III 2: *rozmaity*, III 3: *pstrokaty//różnokolorowy*, IV 3: *pstry//pstrokaty//różnokolorowy*.

W zakresie systemu gramatycznego zanotowano w Głuchowie brak różnicowania form w odniesieniu do 1 kwestii: **Typy Franek, Franuk**: typ *Franek*.

Mniejsze różnicowanie form odnosi się do 4 kwestii: 1) **Typy wodnity, wodnisty**: I 1-IV 1, I 2, III 2, IV 2, 3: typ *wodnisty*, I 3, II 3: typ *wodnity*, II 2, 3: typy *wodnity//wodnisty*, 2) **Typy iglaty, iglasty**: I 1, 2, III 1, 2, IV 1-3: typ *iglasty*, I 3, III 3, II 1, 2: typ *iglaty//iglasty*, II 3: typ *iglaty*, 3) **Formy 2. os. l. mn. czasu teraźn.**: I 1-IV 1, I 3-IV 3, IV 2: typ *chwalicie*, I 2: typ *chwalita*, II 2, III 2: typy *chwalita (rz. u.)⁷ //chwalicie*, 4) **Formy 2. os. l. mn. trybu rozkazującego**: I 1-IV 1, I 3-IV 3, II 2-IV 2: typ *chwalcie*, I 2: typ *chwalta*.

⁷ Skrót *rz.u.* oznacza element językowy, według informatorów, rzadziej używany.

Większe zróżnicowanie form dotyczy 5 kwestii: 1) **Mian. I. mn. rzeczowników miękkotematowych rodzaju męskiego i żeńskiego**: I 1: typy *goście* itd., ale np. *studnie*, I 2: typy *goście* itd., ale np. *ofcy*, I 3-IV 3, II 1-IV 1, II 2-IV 2: typ *goście* itd., 2a) **Mianownik-biernik-wołacz I. poj. rzeczowników nijakich typu imię**: I 1: typy *imię/imiono*, I 2: typ *imia(?)*, I 3-IV 3, II 1-IV 1, II 2-IV 2: typ *imię*, 2b) **Dopełniacz I. poj. rzeczowników nijakich typu imię**: I 1: typy *imia/imienia/imiona*, I 3, II 1, 3, III 2: typy *imienia/imiona*, I 2, II 2, III 1, 3, IV 1, 3: typy *imienia*, IV 2: *imia/imienia*, 2c) **Mianownik-biernik-wołacz I. mn. rzeczowników nijakich typu imię**: I 1: typy *imia/imiona*, I 2-III 2, I 3, II 3, IV 3, II 1-IV 1: typ *imiona*, III 3: typy *imion/imienia*, 3) **1. i 2. os. I. poj. czasu przeszłego**: I 1, II 1: typy *chwalilem/ja chwalił, chwaliłeś/ja chwalił*, I 2: typy *chwalilem/ja chwalił*, ale *chwaliłeś/ja chwalił*, I 3, II 2, 3, III 2: typy *chwalilem/jazem chwalił, chwaliłeś/jtyżeś chwalił*, III 1, 3, IV 1, 3: typ *chwalilem, chwaliłeś*, IV 2: typy *chwalilem*, ale *chwaliłeś/jtyżeś chwalił*, 4) **3. os. I. poj. czasu przeszłego czasownika mleć**: I 1: *mleł*, I 2: *miól*, I 3: *mielól*, II 1-IV 1, II 2-IV 2, III 3, IV 3: *milił*, II 3: *milił/moł*, 5) **1., 2. i 3. os. I. mn. czasu teraźniejszego czasownika być**: I 1, II 1: *jesteśmy/my są, jesteście/wyście są, są*, I 2: *jesteśmy/jesteśma, jesteście/jesteta, są*, I 3, II 3: *jezdemy/myżem są, jeżdżecie/wyżeście są, są*, II 2, III 1, 2, IV 1, 2: *jesteśmy, jesteście, są*, III 3, IV 3: *jesteśmy/myśmy są, jesteście/wyście są, są*.

4. W odniesieniu do omówionych 100 kwestii słownikowych należy jeszcze raz stwierdzić, że pod względem zróżnicowania nazw lub jego braku sprawa wyglądała następująco: w Byczu brak zróżnicowania dotyczył 59 kwestii, mniejsze zróżnicowanie odnosiło się do 15 kwestii, a większe do 26 kwestii; w Głuchowie brak zróżnicowania dotyczył 27 kwestii, mniejsze zróżnicowanie 31, a większe zróżnicowanie 42 kwestii. Brak zróżnicowania nazw odnosił się w obu wsiach do 24 tych samych kwestii. Gdy chodzi o kwestie gramatyczne (wymieniłem ich 10), to trzeba stwierdzić, że proporcje były takie: w Byczu: brak zróżnicowania - 5 kwestii, mniejsze zróżnicowanie - 4 kwestie, większe zróżnicowanie - 1 kwestia; w Głuchowie: brak zróżnicowania - 1 kwestia, mniejsze zróżnicowanie - 4 kwestie, większe zróżnicowanie - 5 kwestii, czyli odwrotnie niż w Byczu.

Związane jest z tym występowanie w szerszym lub w węższym zakresie synonimii (w słownictwie i gramatyce). Wspomniane zjawisko było w sumie w obrębie podanych tutaj fragmentów różnych działów słownictwa i gramatyki dość znacznie rozbudowane. Ujmując rzecz bardziej szczegółowo, wypada dodać, że synonimia była bardziej rozbudowana w Głuchowie, mniej zaś w Byczu (zob. wyżej ugrupowanie materiału językowego).

Skalę ilościowego zróżnicowania synonimii słownikowej i gramatycznej niech — w nawiązaniu do zestawionego wyżej materiału językowego — zilustruje kilka przykładów: Bycz: *lzy* - 2 nazwy, *młodziwo (siara)* - 5 nazw, *galareta z nóżek cielőcych lub wieprzowych* - 8 nazw, *mianownik - biernik - wołacz I. poj. rzeczowników nijakich typu imię* - 2 formy, **1. i 2. os. I. poj.**

czasu przeszłego - po 2 formy; Głuchów: *córka* - 3 nazwy, *sosna* - 5 nazw, *galareta z nóżek cielęcych lub wieprzowych* - 10 nazw, *dopelniacz l. poj. rzeczowników nijakich typu imię* - 3 formy, **3. os. l. poj. czasu przeszłego czasownika *mleć*** - 5 form. Wiąże się to, gdy chodzi o komunikację językową, z kompleksem zagadnień dotyczących sprawnego i skutecznego porozumiewania się. Zaznaczają się tutaj często różnice językowe między starszą i młodszą warstwą ludności⁸. Jest to zjawisko szerokie. Występuje ono w różnych częściach Polski.

Sytuacje językowe w obu wsiach różniły się, co wynika chociażby z przeprowadzonej wyżej analizy. Pewne uogólnienia ograniczone są oczywiście szczupłością przedstawionego w artykule materiału językowego. Można zatem tylko ostrożnie powiedzieć, że elementy gwarowe w sumie lepiej utrzymywały się w Głuchowie (leży dalej od miasta) niż w Byczu (leży bliżej miasta). Wolniej zatem przebiegał proces integracji z językiem ogólnopolskim w pierwszej wsi niż w drugiej. Zaznacza się to stosunkowo wyraźniej tam, gdzie większe było zróżnicowanie wyrazów lub form gramatycznych. Utrzymało się tu dość dużo elementów gwarowych, zwłaszcza u ludzi starszych. Gwary grup regionalnych wykazały nawet pewną żywotność. Dotyczy to, naturalnie, ludzi starszych.

W niektórych odpowiedziach informatorów wystąpiło zróżnicowanie chronologiczne nazw (elementy starsze w stosunku do nowszych). Pozwala to — ogólniej rzecz biorąc — w określonych wypadkach lepiej śledzić ewentualne kierunki rozwojowe badanych gwar. Przydatne jest tu także ustalenie tego, że dana właściwość gwarowa należy do zasobu czynnego lub biernego. Wejście elementów gwarowych do zasobu biernego stanowi fazę przejściową w procesie zbliżania się starych gwar wiejskich do polszczyzny ogólnej, szczególnie zaś do jej odmiany potocznej mówionej.

Zaznaczało się czasem oddziaływanie jednego systemu gwarowego na inny (oddziaływanie adstratowe). Była to niekiedy ekspansja elementu „kresowego”; zob. np. wyżej poz. 7., str. 151: zapis z Głuchowa dotyczący **galarety z nóżek cielęcych lub wieprzowych**: *galat* typowy m. in. dla Wielkopolski jako element starszy, a „kresowy” *studziniec* jako element nowszy (por. np. MAJWG I 153-157).

Cechy gwarowe słownikowe i gramatyczne utrzymywały się czasem też u przedstawicieli młodszych grup wiekowych w Byczu (stosunkowo rzadziej; z cech gramatycznych np. odmiana rzeczowników typu *imię*) i w Głuchowie (częściej; z cech gramatycznych np. typ *igłaty*, odmiana rzeczowników typu *imię*, forma 2. os. l. mn. czasu teraźniejszego typu *chwalita*, odmiana czasownika *być*). Nie jest to zjawisko wyjątkowe. Spotyka się je również w innych częściach Polski (w tym m. in. w Gorzowskiem). Wiąże się z tym z drugiej

⁸ Podobną informację podaje m. in. W. P a r y l (*Polszczyzna Ziemi Zachodnich* [w:] *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny. Forum Kultury Słowa, Wrocław 1995*, red. J. Miodek, Wrocław 1996, s. 186, 188).

strony silniejsze lub słabsze oddziaływanie gwar wiejskich na język ogólnopolski, zwłaszcza zaś na jego odmianę potoczną mówioną. Jest to zrozumiałe, jeśli się weźmie pod uwagę panujące w Polsce stosunki społeczne.

Niektóre właściwości gwarowe są względnie odporne na wpływ polszczyzny ogólnej. Chodzi tu zarówno o właściwości słownikowe związane ze starszą fazą polskiej kultury ludowej, jak i pewne cechy gramatyczne (m. in. analityczne formy czasu przeszłego typu *ja chwalił* itp., odmiana rzeczowników typu *imię*). Warto w tym miejscu przypomnieć, że np. (podana wyżej) forma czasu przeszłego czasownika *mleć: mielil* (itd.) mocno jest już osadzona w potocznej odmianie mówionej języka ogólnopolskiego. Nie może więc być obecnie traktowana jako już tylko element regionalnego podłoża językowego.

W obu wsiach stosunkowo dobrze utrzymywała się — jako dość odporna na wpływ polszczyzny ogólnej — np. realizacja typu *l'as* (z miękkim *l*; w Byczu: I 1-3, II 1-3 — informatorzy z woj. tarnopolskiego, w Głuchowie: I 1, II 1 — informatorzy z woj. jw.; tu i w następnym przykładzie nawiązuję do tej części zebranego materiału, która nie została przedstawiona w artykule). W znacznym stopniu odporną na wspomniane oddziaływanie cechą gwarową był też u większości odpytanych w obu wsiach informatorów m. in. brak opozycji **rodzaj męskoosobowy : rodzaj niemęskoosobowy**⁹. Takich przykładów można by podać znacznie więcej. Znajdujemy w tym zakresie wyraźne podobieństwo do sytuacji językowych istniejących w zbadanych wsiach w Gorzowskim, a także we wsiach w innych częściach Polski.

Przyjmuje się w ogólniejszym ujęciu, że stopień odporności elementów gwarowych (słownikowych i gramatycznych) jest różny.

Interesującą sprawą jest przejmowanie, szczególnie przez ludzi starszych, „trudniejszych” wyrazów ogólnopolskich (m. in. *akuszerka, konfesjonał* itp.; por. wyżej). Związane jest z tym często występowanie wspomnianej już wyżej rozbudowanej synonimii. Jedną z przyczyn pojawiania się tego rodzaju synonimii jest emocjonalne nacechowanie niektórych wyrazów (m. in. *hojny, mańkut* itp.; por. wyżej). Jest prawdopodobne, że niektóre podane przez informatorów nazwy mają charakter osobniczy (idiolektałny; por. wyżej).

Do czynników powodujących powstawanie rozbudowanej synonimii należy m. in. zróżnicowane pod względem geograficznym pochodzenie zwłaszcza najstarszej warstwy ludności wsi, a także panujące na danym terenie stosunki społeczne, kulturowe i gospodarcze¹⁰. Mam tu na myśli proces urbanizacji wsi itd., zróżnicowanie zawodowe środowisk wiejskich, ich wielowarstwowość kulturową, ograniczenie użycia gwar w wielu wsiach polskich do zagród gospodarskich itd. Już to pokazuje, że współczesne badania dialektologiczne wchłaniają problematykę z pogranicza językoznawstwa i socjo-

⁹ Por. MAJWG II 188-193, 205-213, 220-222.

¹⁰ Por. m. in. W. P a r y l, *Losy gwar kresów południowo-wschodnich na Dolnym Śląsku w latach powojennych* [w:] *Studia dialektologiczne* I, red. B. Dunaj i J. Reichan, Kraków 1996, s. 130.

logii, językoznawstwa i kulturoznawstwa, językoznawstwa i psychologii. Pozwala to w ogóle lepiej zrozumieć przedmiot tych badań, pogłębić je, dokładniej wyjaśnić przyczyny powstawania wielu zjawisk i precyzyjniej opisać przebiegające na wsi polskiej procesy językowe.

W ogólniejszym ujęciu trzeba stwierdzić, że zaobserwowane sytuacje językowe w obu zbadanych wsiach zielonogórskich były takie, jak np. w Gorzowskiem, a także w innych częściach Polski. Przedstawione w artykule fragmenty zebranego obszernego materiału językowego ukazują ze swej strony bogactwo tradycyjnej i nowszej polskiej kultury ludowej.

Zygmunt Zagórski

ÜBER DIE SPRACHE DER BEVÖLKERUNG VON ZWEI DÖRFERN IN DER WOJEWODSCHAFT GRÜNBERG (ZIELONA GÓRA)

Der Autor stellt nur zwei Fragmente von dem umfangreichen sprachlichen Material, das im Dorf Bycz und im Dorf Głuchów in der Wojewodschaft Grünberg (Zielona Góra) in den Jahren 1978 und 1979 gesammelt wurde. Die sprachlichen Untersuchungen umfaßten vier Altersgruppen. Es wurden zwölf Auskunftgeber in Bycz und vierzehn Auskunftgeber in Głuchów befragt. In den Untersuchungen berücksichtigte man verschiedene Teile des Mundartwortschatzes sowie manche grammatischen Probleme. Die Untersuchungen bestätigten, daß die Wirkung der allgemein polnischen Sprache auf die Mundart der untersuchten Dörfer nicht einheitlich ist. Die beobachteten sprachlichen Situationen haben einen ähnlichen Verlauf in beiden untersuchten Dörfern in der Wojewodschaft Grünberg (Zielona Góra), genauso wie z. B. in Landsberg (Gorzów Wielkopolski), und in anderen Teilen Polens. Das dargestellte sprachliche Material zeigt die Vielfalt der traditionellen und neueren polnischen Volkskultur.